

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

1. Габермас Ю. Вказана праця. – С. 99.
2. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство (Пер. з нім. А. Онишко. – Львів: Літопис, 2000. – С. 115 – 116.
3. Даль Р. Вказана праця. – С. 48.
4. Даль Р. Демократия и её критики. – М.: РОССПЭН, 2003. – С.45.
5. Кармазіна М. Невідворотність демократії. Крайці місця вже заброньовані? // Віче. – 2003. – №7. – С. 44.
6. Ролз Дж. Політичний лібералізм / Пер. з англ. О.Мокровольський. – К.: Основи, 2000. – С. 17.
7. Markoff J. Where and when was democracy invented? // *Journal of comparative studies of society and history*. – Cambridge, 1999. – Vol41. – №4. – P. 686
8. Sabine George. *A history of Political Theory*. – New York: Holt, Rinehart, and Winston, 1964. – P. 695.
9. Tracy Destutt de. *A Commentary and Review of Montesquieu's Spirit of Laws*. – Philadelphia, 1811. – P. 19.
10. Webb Sidney and Webb Beatrice. *Industrial Democracy*. – London: Longman, Green, 1920. – Pp. 3, 36/
11. Woodhouse A. S. P. *Puritanism and Liberty*. – Chicago: University of Chicago Press, 1938. – P. 69.

Світлана Шмалей, кандидат біологічних наук, доцент
Інституту природознавства
Херсонського державного університету

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто концепції походження виховання, охарактеризовано категорію “соціалізація”, виділяється кілька напрямків у дослідженні феномену соціалізації.

Постановка проблеми. У сучасній історико-педагогічній науці існують різні точки зору на проблему виникнення виховання. Тому **метою даної статті** є аналіз існуючих концепцій виховання та його походження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглянемо підходи різних вчених до цього питання. На думку О. Н. Джурицького, до традиційних концепцій походження виховання належать еволюційно-біологічна концепція (Ш. Летурно, Дж. Симпсон, А. Еснінас), представники якої наближували виховну діяльність людей первісного суспільства до властивого вищим тваринам піклування про потомство, і психологічна, (П. Монро, О.Н. Джурицький), яка пояснює походження виховання проявом у дітей несвідомих інстинктів наслідувати дорослих [7].

Радянська історія педагогіки дотримувалася так званої соціально-трудової концепції (Ф. Енгельс), згідно з якою початки виховання лежить у трудовій діяльності людей і системі соціальних відносин.

Однак, дослідники були одностайні в тому, що первісне виховання виникло як поступове

приспособлення дітей до існуючого порядку речей. Починаючи з епохи родового ладу, зазначає Н.М. Боритко, основною метою системи виховання потомства був розвиток трудових навичок, почуття вірності інтересам роду і племені при безумовному підкоренні їм інтересів окремої особистості, повідомлення знань про традиції, звичаї і норми поведінки в даному роді і племені на основі ознайомлення з переказами та віруваннями, що склалися в них [2].

Дійсно, саме виховання звільняло людину від звичаїв і нравів зоологічного індивідуалізму, характерного для періоду стадності, і послідовно утверджувало соціальні засади поведінки людини в суспільстві. Інакше кажучи, історія педагогіки однозначно переконує у тому, що в усі часи виховання підростаючих поколінь було основою системи соціального наслідування і засобом соціалізації індивідуума, засобами передачі соціального досвіду і цінностей від старших поколінь до молодших. На ранніх стадіях розвитку суспільства воно було фактично злите з соціалізацією, що здійснювалася через практичну участь дітей у життєдіяльності дорослих. Однак поступово, по мірі ускладнення праці і соціальних

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

відносин, “підготовка до життя” відокремилася від практичної участі в ньому і перетворилася на відносно автономне суспільне явище [14].

Можна погодитися з думкою С.В. Савченка, що проблеми і процеси, які визначаються сьогодні досить складним і всеосяжним терміном “соціалізація”, супроводжують людство з початку його існування [18]. Виникнення ж самого терміна “соціалізація” пов’язують з іменами французького соціолога Г. Тарда (1843 – 1904) й американського соціолога Ф. Гіддінгса (1855 – 1931). Саме зусиллями цих дослідників поняття “соціалізація” було введено до наукового обігу.

У роботі “Соціологія освіти” (1997) М.П. Лукашевич та В.Т. Солодков відзначають, що Г. Тард порівнював людське суспільство з мозком, основним елементом якого є свідомість окремої людини. Засвоєння індивідуальними свідомостями наявних вірувань, переконань, розуміння бажань і намірів інших та взаємодія на цій основі, на його думку, і породжує суспільство, становить основу соціального життя. У центрі цього життя перебуває відношення нашого “Я” до інших “Я”, їхній безперервний взаємний вплив. Дія одного духу на інший і становить елементарний факт, з якого випливає усе соціальне життя. Як основний механізм взаємодії людей розглядалося наслідування, яке регулюється суспільством через його соціальні інститути, систему освіти і виховання, сім’ю, суспільну думку тощо. Тільки через соціалізацію, на думку французького вченого, суспільство підтримує своє існування як цілісності, забезпечує розуміння індивідами своїх соціальних функцій. Автори наголошують, що Г. Тард розглядав соціалізацію не тільки як стабілізуючий суспільний механізм, але й вбачав у ній можливість забезпечення розвитку суспільства. Він уважав, що винаходи, які виникають в індивідуальній свідомості та поширюються в процесі взаємодії людей, сприяють розвиткові різноманітних сфер соціального життя в цілому. Французький соціолог звернув увагу на педагогічні можливості соціалізації і спробував описати процес інтернаціоналізації норм поведінки через соціальну взаємодію людей. Типовими соціальними стосунками він проголосив стосунки “вчитель-учень” і дійшов висновку, що їхнє відтворення на різноманітних рівнях соціального життя дозволяє забезпечити збереження й розвиток суспільства [12].

Розгорнувши характеристику категорії “соціалізація” вперше подав американський вчений Ф. Гіддінгс. Він розглядав соціалізацію як процес розвитку соціальної природи або характеру людини як внаслідок стихійного впливу оточення, так і

завдяки впливам суспільства відповідно до свідомого плану. Цілеспрямовані впливи з боку сім’ї, школи та інших суспільних інститутів мають виражену виховну спрямованість й покликані формувати в індивідів сукупні реакції, адекватні впливам соціального середовища. Підсумком соціалізації, вважав Гіддінгс, повинна бути плюралістична поведінка, яка забезпечує взаєморозуміння й комунікацію людей і відповідає соціальному розуму [20].

Слід підкреслити, що крім Г. Тарда та Ф. Гіддінгса, значний внесок у розробку проблем соціалізації зробили зарубіжні дослідники Т. Парсонс, Е. Дюркгейм, Ч.Х. Кулі, Дж. Мід, У.І. Томас, Е. Еріксон, Я. Щепанський та інші. Всі сучасні концепції соціалізації, на думку В.І. Петрищева, можна розподілити на соціолінгвістичні та соціопедагогічні [16].

Неважко помітити, що вже в перших наукових працях, присвячених соціалізації, чітко зафіксований її зв’язок з вихованням і освітою. Школа, яка цілеспрямовано займається вихованням і навчанням підростаючих поколінь, розглядалася як засіб соціалізації, а суспільство через різноманітні канали покликане здійснювати свій коригувальний вплив на освіту й виховання. М.П. Лукашевич відзначав, що в зарубіжних концепціях соціалізації міститься декілька плідних ідей, які повинні бути враховані в педагогічній науці. По-перше, це ідея, що соціалізація пов’язана з адаптивними процесами, по-друге, думка про встановлення соціальних зв’язків як один з механізмів соціалізації і, по-третє, положення про значення для успішної соціалізації формування свідомості й системи соціальної орієнтації. Водночас у зарубіжній соціології наявна певна однобічність у трактуванні соціалізації. Підкреслено лише один її аспект – спрямованість від середовища до індивіда при деякій пасивності останнього [12].

У 80-х – на початку 90-х років інтерес до дослідження проблем соціалізації зростає. Розширюються напрямки досліджень, уточнюються структура і функції соціалізації, поглиблюється вивчення її соціальних механізмів й інститутів, розглядаються особливості взаємодії соціалізації з вихованням і освітою. У роботах І.С. Кона, В.В. Москаленка, А.О. Ручки, Л.В. Ясної та інших було відзначено кілька суттєвих характеристик процесу соціалізації особистості.

Насамперед автори прагнули врахувати всю сукупність соціальних і психологічних процесів, за допомогою яких здійснюється соціалізація: і контрольованих, і спонтанних, і стихійних. Якістю й результатом соціалізації визнається

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

засвоєння системи норм, цінностей, соціального досвіду, соціальних якостей, соціальних ролей, зразків і механізмів поведінки. Як основний інститут соціалізації розглядається система освіти й виховання підростаючих поколінь. Принципове значення мало положення про те, що соціалізація триває все життя і має дієвий характер. І, нарешті, загальноприйнятою стає думка, що головним критерієм успішності соціалізації є вільне функціонування індивіда у суспільстві. Інакше кажучи, в теорії соціалізації фіксується висновок: особистість, яка формується, – не об'єкт якихось зовнішніх впливів, а активний суб'єкт соціалізації [9].

Востаннє десятиліття, вважає С. В. Савченко, в дослідженні феномену соціалізації можна виділити декілька напрямків.

Соціально-філософський напрямок, представлений С. С. Батеніним, О. І. Івановим, В. В. Москаленком, Є. К. Пеньковим, Л. К. Синьковою та іншими, як змістоутворюючий компонент соціалізації розглядає збереження і стабілізацію суспільних відносин при їх засвоєнні новими поколіннями, а також активну комунікативну взаємодію, в ході якої відбувається апробація різних соціальних ролей і формується автентичне соціальне “Я”.

Соціально-психологічний напрямок, що активно розробляється Г. М. Андреевою, М. В. Андреевською, І. Г. Аниповою, С. А. Белічевою, Я. Л. Колеминським, І. С. Коном, С. Немовим, А. В. Петровським та іншими, розглядає процес соціалізації у площині включення індивіда в різноманітні суспільні відносини, засвоєння і відтворення соціального досвіду і зв'язків, активної перебудови соціального середовища.

Третій напрямок, який може бути визначений як соціально-педагогічний, представлений у роботах Б. М. Бім-Бада, В. Г. Бочарової, Ю. В. Василькової, Б. З. Вульфова, О. С. Газмана, Н. Н. Лавриченко, А. В. Мудрика, Л. І. Новікової, В. І. Петрищева, М. М. Плюкіна, В. О. Сластьоніна та інших. Соціально-педагогічна проблематика охоплює, перш за все, питання цілеспрямованого впливу соціуму на особистість, різноманітність взаємодії особистостей і колективів з соціальним середовищем, регуляцію механізмів цієї взаємодії, відтворення досвіду попередніх поколінь у процесі саморозвитку особистості [18].

Отже, під соціалізацією слід розуміти процес засвоєння індивідом соціального досвіду. Наслідком такого засвоєння є не стільки адаптація людини до наявних суспільних умов, а скільки її розвиток. Інакше кажучи, соціалізація перетворює індивіда на суб'єкт соціальних відносин, – здатний самостійно будувати спілкування і

діяльність у соціумі. Головним фактором соціалізації і її складовою частиною виступає виховання.

Відмітимо, що в сучасній науковій літературі приділяється досить багато уваги проблемі співвідношення категорій “соціалізація” і “виховання”. Дослідники звертають увагу, щонайменше, на дві характеристики виховання в контексті соціалізації: 1) виховання – системоутворюючий елемент соціалізації; 2) виховання спрямована, спеціально організована частина соціалізації. Так, В. В. Давидов підкреслює, що соціалізація є ширше поняття, ніж виховання. При цьому саме виховання складає її основу, оскільки здатне внести елемент упорядкування до стихійного характеру соціалізації [6]. Приблизно так само ці процеси трактує Л. Ю. Гордін, який стверджує, що виховання – це об'єктивно закономірне явище життя суспільства, цілісний процес становлення особистості, взаємозв'язані сторони якого – освіта, навчання і розвиток – включені до певної системи соціальних відносин [5]. Цікавою є позиція А. В. Мудрика, який вважає, що “соціалізація” і “виховання” можуть бути конкретно співвіднесені з урахуванням категорії “розвиток”. Розвиток – це загальний процес становлення людини. Соціалізація – переконачний він, – це розвиток, зумовлений конкретними соціальними умовами. При цьому виховання – процес розвитку людини в ході її соціалізації, що відносно соціально підлягає контролю [3].

На думку О. С. Газмана, виховання – це провідний фактор соціалізації особистості, яка формується під впливом зовнішніх (соціалізація) та внутрішніх (індивідуалізація) процесів. Автор вважає, що “процес соціалізації звичний для нашої школи, засвоєний нею. А інший, такий же важливий процес – індивідуалізація – для багатьох педагогів цілком нова справа” [4]. Г. М. Андреева також дещо спрощує цю проблему, зводячи соціалізацію до виховання в широкому розумінні слова, розуміючи під цим вплив на людину всієї системи суспільних зв'язків з метою засвоєння соціального досвіду [1]. Близькою до згаданої є позиція Є. М. Кодатенко, яка стверджує, що “виховання в широкому соціальному значенні, тобто вплив на особистість суспільства в цілому, є процес соціалізації, а виховання в широкому і вузькому педагогічному розумінні є частиною процесу соціалізації, що соціально контролюється [8].

Доречно навести думку Н. М. Сребної, яка вважає, що соціалізаційний процес можна представити як єдність трьох взаємозв'язаних

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

систем: 1) стихійної соціалізації; 2) спеціально організованої соціалізації; 3) самосоціалізації або самовиховання особистості. А в цій триаді “виховання є цілеспрямована (що керується, організується, регулюється) соціалізація індивіда” [19].

Висновки. Отже, більшість дослідників визначають виховання, по-перше, як складову частину соціалізації і провідний соціалізаційний фактор. Зауважимо, що в сучасній соціальній педагогіці прийнято класифікацію факторів соціалізації, запропоновану А. В. Мудриком. З його точки зору, всі фактори (умови і обставини, що впливають на соціалізацію) можна розділити на чотири групи: мегафактори (планета, світ, космос), макрофактори (країна, суспільство, держава), мезофактори (етнос, тип поселення), мікрофактори (сім'я, інститути виховання, групи однолітків, мікросоціум, організації). Виховання, а точніше інститути виховання, спеціально створювані суспільством і державою організації, основною функцією яких є цілеспрямоване планомірне створення умов для розвитку людей, належать до мікрофакторів соціалізації. По-друге, виховання розглядається як частина соціалізації, що контролюється і педагогічно керується. Як наслідок, процес соціалізації за умови оптимальної організації може бути таким, що контролюється і педагогічно керується. Цілком очевидно, що потреба “керуваності” і “контрольованості” соціалізаційних процесів постійно зростає. Це призвело в останнє десятиріччя до різкого підвищення актуальності проблеми соціального виховання і оформлення особливої галузі знань, що є результатом диференціації і спеціалізації педагогічної науки, яка отримала назву “соціальна педагогіка”. Тому ця проблема вимагає подальших досліджень у напрямку соціалізації виховання, соціалізації підростаючого покоління.

1. Андреева Г.М. *Социальная психология*. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 376 с.

2. Борытко Н.М. *Пространство воспитания*. – Волгоград: Перемена, 2002. – 225 с.

3. *Введение в социальную педагогику* М.: Ин-т практ. психологии, 1997. – 220 с.

4. Газман О. *Про роль свободы: Путь в*

гуманистическую цивилизацию XXI века // Ценности образования М.: Инноватор, 1996. – № 6. – С. 21 – 39.

5. Гордин Л.Ю. *Воспитание и социализация личности*//Сов. педагогика. – 1991. – № 2. – С. 34 – 47.

6. Давыдов В.В. *Научное обеспечение образования в свете нового педагогического мышления* // Новое педагогическое мышление. – М.: Педагогика, 1989. – С. 47-64.

7. Джурицкий А.Н. *История педагогики древнего и средневекового мира: Уч. пособие для высшей школы*. – М.: Совершенство, 1999. – 224 с.

8. Кодатенко О.М. *Педагогическая поддержка социализации личности подростка: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01*. – Саратов, 1998. – 226 с.

9. Кон И.С. *Психология старшеклассника* М.: Просвещение, 1980. – 280 с.

10. Кон И.С. *Психология личности*. – М., 1970. – 312 с.

11. Кон И.С., Ольшанский В. *Социализация* // *Философская энциклопедия* М., 1970. – Т. 4. – С.80 – 83.

12. Лукашевич Н.П., Слодков В.Т. *Психология образования*. К.: Вища школа, 1997. – 230 с.

13. Москаленко В.В. *Социализация личности* К., 1986. – 254 с.

14. Мудрик А.В. *Воспитание* // *Российская педагогическая энциклопедия: В 2 т.* – М., 1993. – Т. 1. – С. 283.

15. Парыгин В.Д. *Социальная психология как наука*. – Л.: Наука, 1967. – 386 с.

16. Петрицев В.И. *Великобритания: Социализация молодежи на рубеже 90 г. XX столетия*. Изд-во гос. ун-та, 1992. – 145 с.

17. Ручка А.О. *Социализация* // *Социальное управление*. – К.: Освіта, 1986. – 154 с.

18. Савченко С.В. *Социализация студенческой молодежи в условиях современного образовательного пространства*. – Изд-во: Альма Мастер, 2003. – 190 с.

19. Сребная Н.М. *Организационно-педагогические условия создания личностно-ориентированной системы вне учебной деятельности в вузе: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01*. – М., 2000. – 148 с.

20. Шестопал Е.Б. *Личность и политика*. – М.: Педагогика, 1988. – 170 с.